Культура II

10-31-2025

Тиждень #8

Лекція #10:
Сучасний розвиток українського малярства в діяспорі.
(прозірка 129 – закінчення)
Лекція #11:
Графіка - вступ.
(початок – закінчення)
Лекція #12:
Графіка княжої доби.
(початок – прозірки 7)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:
Книжка «Культура II»

Лекція #11:
Графіка.
ст. 58-62.
Лекція #12:
Графіка XV-XVIII ст. початки і розвиток граверства
ст. 63-67.

Виконати:

***«Закріплення»* на ст. 66, питанн1 1-6.**

ГРАФІКА

Графіка — це вид образотворчого мистецтва, в якому головним є сам рисунок (слово "графо" у перекладі з грецької мови означає "пишу"). Графіка близька до малярства, але відрізняється від нього тим, що у графіці основним є лінія (контур), коли в малярстві основним є колір. Графічні образки бувають однобарвними або багатобарвними, але переважно графіки вживають контрастом чорного і білого, світла й тіні. Графіка здебільш виконується на папері.

Графіка буває у вигляді або:

— оригінального малюнку, виконаного на папері олівцем, вуглем, чорнилом (тушшю), пензлем тощо;

— друкованої відбитки/репродукції (так званої "гравюри"), розмноженої більшим тиражем. Ґравер вирізає на дерев'яній дошці, металевій плиті чи на іншому матеріялі зображення, накладає на нього чорнило або фарбу і витискає на папері певну кількість "естампів" (копій).

Графіку використовують у мистецькому оформленні обкладинок та ілюстрацій книжок, газет чи журналів, оформленні грамот, плякатів, афіш, реклям, грошей, поштових марок, листівок, гральних карт і т. п. Все це — графічні твори, з якими ми щоденно зустрічаємось. Багато мистців створюють технікою ґравюри і самостійні картини. З огляду на те, що графіка призначена більше для масового числа глядачів, зображення у графіці є більш реалістичні та більш зрозумілі, ніж у малярстві.

ГРАФІКА КНЯЖОЇ ДОБИ

Мистецтво графіки почало широко розвиватись в Україні з появою письма та поширенням книг. Тоді книжок не друкували, а переписували і прикрашали їх орнаментами та мініятюрними малюнками, щоб вони мали привабливий вигляд. Книжки любили і цінували за знання і мудрість. Тому переписувачі книг присвячували багато часу й уваги, щоб якнайкраще їх оформити. Щоправда, не кожний рукопис був прикрашений і не кожну книжку писали гарним, урочистим письмом — каліграфією.

Способи мистецького оздоблення книг перейняли в нас із Греції, де вони виробились на основі широкої обізнаности з традиціями рукопису серед різних народів. Значний вплив на мистецтво прикрашування книг в Україні мала також Західня Европа з її багатою традицією книжкових "ілюмінацій".

Головними видами прикрашання рукописів були:

Переписування книжок у бібліотеці Софійського собору. Мініатюра з Радзивіллівського літопису.

Заставки — орнаменти вгорі першої сторінки тексту книжки або на початку розділу. Заставки були переважно вміщені в прямокутник і складались з геометричних орнаментів — кубиків, гарно сплетених між собою, рослинних мотивів (наприклад, в'язки квітів та листків) і не раз включали зображення фантастичних тварин, птахів чи людських постатей. Часто заставки мали форму плетінки.

Ініціяли — прикрашені орнаментами перші літери тексту або розділу. У велику початкову літеру вплітали різні комбінації орнаментів, зображення тварин або людей.

Кінцівки — орнаментальні закінчення розділу та книжки: у вигляді вазона з квітами, головою людини тощо, сплетених докупи у формі перевернутого трикутника.

Мініятюри — малі ілюстрації серед тексту книжки.

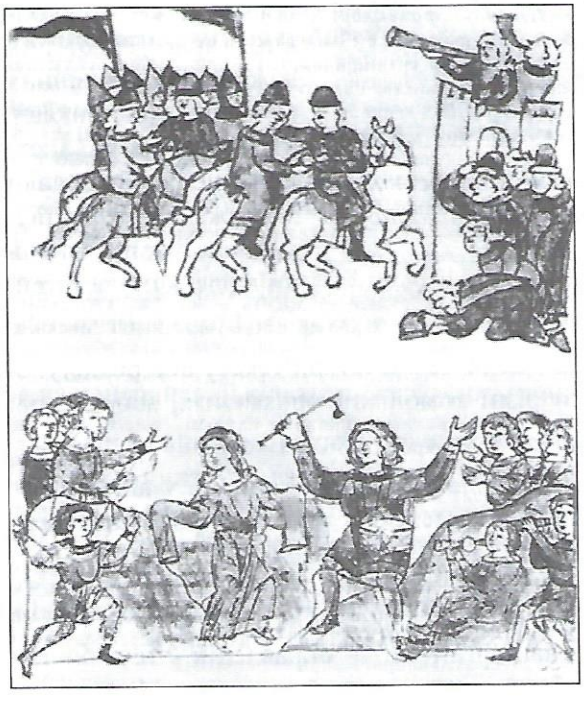
Середньовічні книжки писали на пергаменті — оправленій в телячій або овечій шкірі. Знаряддям письма були гусяче перо й чорнило. Малюнки в рукописах розмальовували подібно до того, як розписували ікони та фрески. Малювали переважно темперою — фарбою з рослин чи мінералів, розведеною на яєчному жовтку. Кольори були переважно яскравими. Цю яскравість часто підсилювали позолоченим обведенням фігур та їх одягу або тлом із золота, яке накладали листками або розчином.

Образи були виконані у візантійському стилі, хоча в книжках, більше ніж в іконописі, мистці чулися вільнішими виявляти свою індивідуальну артистичність. Рукописи княжої доби вважаються творами мистецтва. Вони були оформлені майстерно й з великою любов'ю; під час праці над ними мистці вкладали весь свій мистецький талант, індивідуальні уподобання й смаки. Переписувачами книг були в основному монахи, рідше дяки, а для прикрас запрошували ченців-майстрів, що називались рисівниками. На жаль, ці майстри не підписували своїх творів, і тому ми не знаємо їхніх імен.

У тих часах найбільше були поширені євангелії та богослужебні книги, тому більшу частину мініятюр складають зображення Христа і християн-

ських святих. Але навіть у тих релігійних книгах іноді зустрічаєм картини нецерковного характеру, наприклад, композиції з життя світських людей та сцени історичних подій, передовсім боїв. Є і багато зображень тварин і птахів, які переважно служать алегоричними символами.

У ранній українській графіці помічаємо сильний візантійський вплив, головно в замилуванні до плетінкового орнаменту. З часом графіка набувала українського характеру із зображенням сцен місцевого життя і портретами визначних осіб того часу (князів та їхніх родин, українських святих і т.д.).

Облога міста. Мініатури з Радзивилівського літопису. XV ст.

Збереглись такі визначні пам'ятки книжкового мистецтва:

Остромирове Євангеліє (з XI ст.) — найстарший на Сході Європи рукопис. Книгу прикрашено численними заставками та ініціялами і трьома великими мініятюрами євангелистів. Євангеліє написане гарним урочистим письмом — "уставом". Саме через мистецьку майстерність його мініятюр та ініціялів Остромирове Євангеліє вважається шедевром книжкового мистецтва XI ст.

"Ізборник Святослава" (також з XI ст.). Він прикрашений численними зображеннями тварин, птахів, людей, і містить груповий портрет князя Святослава, сина Ярослава Мудрого, та його родини.

Трірський псалтир (відомий також як "Кодекс княгині Ґертруди"). Написаний в Німеччині, він містить п'ять гарних мініятюр, які монахи в Україні вклали до книжки. Серед них є портрет сина Ґертруди — князя Ярополка з родиною. Творці мініятюр вміло сполучили елементи візантійського, західньо-европейського та народньо-українського малювання. Таку сполуку виявляють і інші рукописи того періоду.

Радзивіллівський літопис з XV ст. (названий так тому, що останніми його власниками були литовські князі Радзивілли). Книжка багата на ілюстрації — їх понад 600, які представляють картини з історії й побуту давньої України. Саме цим літописом поширився звичай давати до книжок більше картин з історії та побуту українського народу.

Пересопницьке Євангеліє (1556-1561 рр.) — реліквія українського народу. На ньому присягають новообрані президенти.

Пересопницьке Євангеліє з половини XVI ст. — служить євангелієм, на якому присягають президенти України. Воно розкішно прикрашене різними орнаментами, в основному рослинного характеру.

Пояснення слів

афіша — poster
вуголь — charcoal
заставка — headpiece
кінцівка — tailpiece
плетінковий — braided, laced
рисунок — drawing
туш — India ink
вплітати — entwine, interweave
графіка — graphic arts
ініціял — initial letter
мініятура — illumination, miniature
рекляма — advertising
тираж — circulation, quantity

Закріплення

1. Що таке графіка? 2
2. Подайте приклади предметів, які прикрашають графікою. 2
3. Подайте кілька способів, якими давні книги були прикрашені графікою. 2
4. Як візантійський стиль вплинув на українську графіку княжої доби? 1
5. Хто в княжі часи займався переписуванням та оформленням книг? 1
6. Назвіть найстарші пам'ятки графічного мистецтва в Україні (рукописи). 2

Сполучіть колони

1. мініятюра ___ орнамент вгорі сторінки

2. дерворит	___	техніка ґравюри, що виконується на лінолеумі
3. літографія	___	орнаменти в кінці книжки або розділу
4. заставка	___	прикрашена орнаментом перша літера тексту
5. лінорит	___	техніка ґравюри, що виконується на спеціяльному камені
6. ініціял	___	техніка ґравюри, що виконується на дерев'яній дошці
7. кінцівка	___	мала ілюстрація серед тексту книжки
8. офорт	___	тип ґравюри, виконану на металевій плиті при допомозі воску

Вправа

Під кожним рисунком внизу зазначіть, який це вид графіки: ініціял, заставка, кінцівка, чи мініятюра.

Вправа — аналіза

Розгляньте мініятюри Радзивіллівського літопису подані у цьому розділі. Цей літопис написаний на початку XV-го століття, але є копією старшого літопису з початку XIII століття. Книга містить понад 600 кольорових мініятюр, що ілюструють події та життя людей княжих часів. Опишіть, що представлено у кожній мініятюрі.

ГРАФІКА XV-XVIII ст.
ПОЧАТКИ і РОЗВИТОК ҐРАВЕРСТВА

Поява друкарства у першій половині XVI ст. породила і нову форму графіки — ґравюру. У ґраверстві образ рисується не безпосередньо на папері, але вирізується на якомусь твердому предметі (дереві, металі тощо), з якого відбивають чи віддруковують репродукції на папері. Завдяки друкарстві стало виходити все більше книжок, а це в свою чергу пожвавило розвиток графіки, оскільки необхідним атрибутом книжки далі вважалось привабливе мистецьке оздоблення.

У своїй орнаментації перші друковані книги майже повністю наслідували графіку рукописних книг. Зрештою, книгодрукування почалося, коли рукописна книга стояла на вершинах свого розвитку.

На верху першої сторінки тексту давалось орнаментальну **заставку**, вміщену в прямокутник. Початкові літери розділів — **ініціяли** були великі розміром й сплетені з різнородних орнаментів, переважно рослинних. А далі вміщували ілюстрації — т.зв. **мініятюри**. На відміну від багатокольорових малюнків рукописних книг, перші друковані книги були оздоблені лише чорно-білими ґравюрами. Часом заставки та ініціяли оживлювали ручним додатком яскраво-червоної фарби. Своїм майстерним виконанням ґравюри тих часів справляли не менше враження, як багатокольорові малюнки рукописних книг.

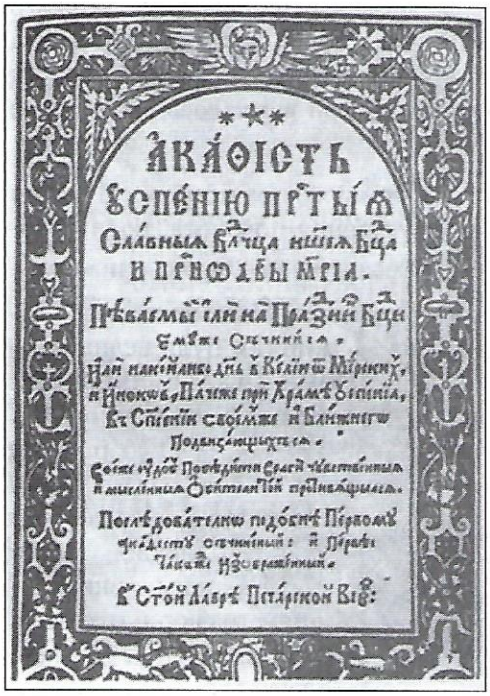

Невідомий гравер. Притча про багача і смерть. З "Євангелія учительного". 1637 р. Київ.

Першим осередком українського ґраверства був Львів. Там у половині XVI ст. майстер Лаврентій Филипович створив ґраверську школу. Найстарша друкована книга з ґравюрами, що збереглася в Україні, є **Апостол**, виданий 1574 р. львівським братством Успенської церкви. Не-

довго після цього постали в Україні ще й інші осередки ґраверства, найвидатнішими з яких були Острог (друкарня Острозької Академії) і Київ (друкарня Печерської Лаври). У кожному з цих осередків присвячувалось велику увагу удосконаленню якости своїх видань, тому техніка українського ґраверства стояла на високому рівні.

Із плином часу графічне оздоблення книг збагачувалось новими елементами, хоч в основному мистці дотримувались усталених традицій. Натомість з кінця XVII ст., книжкові ілюстрації почали набувати нового характеру. На зміну візантійському стилю прийшов західньоевропейський реалізм. Значний вплив на українських ґраверів мали німецька, голляндська та венеціянська ґравюри.

"Акафіст" — видання друкарні Києво-Печерської лаври. 1625 р.

Існують різні види техніки для виконання ґравюри. Головними з них є: дереворит, лінорит, офорт і літографія.

ДОБА БАРОККО

З часів гетьманування Мазепи (кінець XVII — початок XVIII ст.) був період інтенсивного розвитку ґраверства. Під впливом бароккового стилю праця ґраверів набула характеру складних мистецьких творів. У них зустрічаємо бароккове уподобання до символів із алегоричним змістом, великої кількости фігур і пишної рослинної орнаментації. До розквіту ґраверства в Україні спричинились майстри, які поглибивши свою освіту в Західній Європі, поширили нову техніку ґравірування в Україні. З кінцем XVII ст. ґравірування на металі поступово витіснило давню техніку дереворитy.

Крім книжкової ґравюри виготовляли й окремі композиції — естампи, які друкували на великому папері і подібно до картин. Тематика естампів була різноманітною: сцени з Біблії, краєвиди міст, манастирів та відомих будівель і т.п. Велику популярність мали також так звані "тези" на прославу політичних та церковних діячів. Заслуженого діяча зображували в колі святих та постатей з історії, а внизу виписували віршовану присвяту.

Київ був у той час провідним осередком ґраверства. Там плекали ґравюру в Могилянській Академії і малярській школі Печерської Лаври. Іншими осередками ґраверства були Чернігів, Львів та Почаївський манастир. Багато

Успенський собор Києво-Печерської лаври. 1623 р.

мистців їхало за кордон удосконалювати свою техніку. Своїм високим рівнем українське ґраверство поширювалось далеко поза Україну: Польщу, Литву, Білорусь, Молдавію, Румунію і найбільше в Росію.

Доба барокко дала ряд визначних українських ґраверів. Серед них:

ОЛЕКСАНДЕР ТАРАСЕВИЧ — найвизначніший тогочасний ґравер на цілу Східню Европу. Тарасевич був основноположником української школи ґраверства і виховав цілу плеяду майстрів. Він ілюстрував багато книжок і виконав багато "тез" на прославу різних діячів, гербові композиції (родовідні дерева), атласи і т. д. Він був монахом Печерської Лаври та очолював її друкарню.

ІВАН ЩИРСЬКИЙ — автор ряду тез, пройнятих патріотичним змістом, на честь діячів того часу,

НИКОДИМ ЗУБРИЦЬКИЙ — автор відомої ґравюри "Оборона Почаївського манастиря від турків",

ЛЕОНІД ТАРАСЕВИЧ — творець серії ілюстрацій до Києво-Печерського патерика, що зображають життя святих ченців Печерської Лаври. Він теж автор відомого портрета Мазепи.

ІВАН МИГУРА. Використовував елементи народного мистецтва, головно в його декоративних обрамленнях текстів. І. Мигура — автор великої ґравюри на честь гетьмана Мазепи, на якій зображені церкви, уфондовані Мазепою.

Пояснення слів

відтиснути — to imprint, press out
дереворит — woodcut
естамп — engraving, a print
мідерит — incision on copper
привабливий — attractive
рукопис — manuscript
сталерит — engraving made by using a metal plate
удосконалити — to perfect
ґравюра — engraving
друкарство — printing
лінорит — (linoleum) print
основноположник — founder
присвячувати — dedicate

Закріплення 10

1. Що таке ґраверство? Чим ґраверство відрізняється від способу творення графічного мистецтва у княжій добі? 2
2. Яке місто було першим центром українського ґраверства? Хто займався виданням книжок на церковно-слов'янській мові в тому місті? 2
3. Які міста та манастирі були головними осередками українського друкарства й ґраверства в добах ренесансу й барокко? 2
4. Як змінилася українська графіка в добах ренесансу й барокко? Що вплинуло на цю зміну? 2
5. Назвіть кілька визначних українських графіків бароккової доби. 2
6. Хто вважається найвизначнішим українським графіком доби барокко? 1

Творче домашнє завдання 4

Розгляньте ґравюру "Притча про багатія і смерть" (на початку цієї лекції) з книги "Учительне євангеліє". Прочитайте вірш визначного поета доби ренесансу Кирила Транквіліона Ставровецького "Лікарство розкішникам цього світу" дайте відповіді на питання.

О, смерте несподівана,
Ти мене, пана багатого,
Неприготованим сьогодні застала,
І все моє гарне і любе забрала,
І на віки від очей моїх у темряві сховала!
Де нині мої замки муровані, коштовні?
І палати мої світлі, гарно розмальовані?
І гаманці, грішми-злотом наладовані?
І убрання дорогими шовками гафтовані?

О, смерте, жорстока і гнівлива,
Мені горе робити сквапліва,
Несподівано ти все від мене забрала
І мене між гидкі трупи поклала.

Ще вчора в моїм домі радість панувала,
Музики так весело приграваали,
Мої друзі гарні пісні радісно співали,
І на трубах мідяних грали-вигравали,
З дівчатами солодкими любо танцювали,
Вином-медом срібні шклянки щедро наливали;
Столи мої присмаками й питвом були вкриті,
Кругом гості засідали славні, знамениті.
А сьогодні — все те гарне навіки минуло,
І багатство, і вся слава, — як би їх і не було.
Замість цього — усього злого прийшло панування:
Страх, і болі, і терпіння, й гірке нарікання.

1. Що думали автори вірша і ґравюри? 2
2. У ґравюрі бачимо намагання мистця усучаснити картину. Кого автор бачить в особі багатія? 2

Творче завдання 6

1. У ґравюрі Щирського бачимо грецьку богиню. Яка це богиня і яка її тут роля? 2
2. Яким зображає гетьмана Мазепу у своїй ґравюрі Мигура? 2
3. Яке пов'язання Мазепи до церков вгорі ґравюри Мигури? 2

Іван Мигура. Прославлення гетьмана І. Мазепи. 1700 р.

Іван Щирський. Теза на честь Прокопа Колачинського. 1690-і рр.